

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО**

УДК 342.9.03(477):364.63-053.2

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.06>

Альона Сергіївна Бахаєва,

*кандидат юридичних наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра поліцейської діяльності та
публічного адміністрування (старший викладач);*

 <https://orcid.org/0000-0002-6498-2213>,
e-mail: alyonabahaeva@gmail.com;

Олександр Васильович Король,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра поліцейської діяльності та
публічного адміністрування (старший викладач);*

 <https://orcid.org/0009-0009-9376-239X>,
e-mail: korol.vn2727@gmail.com

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ДИТИНИ ПОСТРАЖДАЛОЮ
ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з оформленням процесуальних документів, а також із розглядом у судовому порядку справ про адміністративні правопорушення за вчинення домашнього насильства, свідком (очевидцем) якого є дитина. Проаналізовано положення міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих в Україні, які направлені на захист дитини від проявів домашнього насильства. Доведено, що в разі виявлення дитини, яка стала свідком вчинення домашнього насильства, важливо враховувати не лише факт її присутності, а й здатність усвідомлювати значення такої події.

Ключові слова: домашнє насильство, постраждала дитина, права дитини, свідок (очевидець) домашнього насильства, забезпечення найкращих інтересів дітей.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Найбільш незахищеною, вразливою та практично повністю залежною від дорослих частиною суспільства в розрізі забезпеченні своїх прав є діти. При цьому вони хоча й не є дієздатними повною мірою, проте з моменту народження набувають усіх прав людини і відповідно

мають право на захист від жорстокого поводження та насильства в будь-яких проявах, зокрема домашнього насильства.

Існування такої проблеми, як домашнє насильство щодо дітей, зумовлене насамперед його причинами: матеріальна нестабільність, неповна родина, нездоровий спосіб життя, дорослі члени родини в дитинстві зазнавали домашнього насильства [1, с. 25] тощо. Всі ці фактори неможливо подолати водночас. Ще однією причиною є те, що деякі батьки обирають домашнє насильство як свідомий метод виховання. «Вони по-іншому не розуміють», – доволі часто можна почути від батьків, які виправдовують застосування домашнього насильства щодо своїх дітей, бо інших методів впливу вони не знають.

Крім того, дитина може потерпати від домашнього насильства не лише безпосередньо, а й опосередковано в разі, коли стала свідком (очевидцем) вчинення будь-якої з форм домашнього насильства, що прямо зазначено у п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹. З одного боку, законодавець підкреслив той факт, що присутність дитини під час учинення домашнього насильства є підставою для застосування всіх інструментів, направлених на протидію його проявам, виявлення причин і умов його виникнення та усунення негативних наслідків впливу на дитину, з іншого – перед правоохоронцями постало питання щодо порядку процесуального оформлення таких випадків, оскільки чинним законодавством він не передбачений.

Стан дослідження проблеми

Тематика протидії домашньому насильству стала об'єктом дослідження багатьох науковців. А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемірська, К. Б. Левченко, М. М. Легенька, К. О. Черевко, А. А. Васильєв, А. С. Бахаєва розглядали це явище як правову категорію. Також цікавими є роботи фахівців не лише в галузі юриспруденції, а й у царині психології, зокрема Н. Е. Мілорадової, Н. О. Пряхіної, Ю. Ю. Бойко-Бузиль.

Серед інших варто виокремити праці Т. М. Малиновської, в яких дослідниця приділила багато уваги питанням захисту прав дітей, які зазнали домашнього насильства. Незважаючи на загальний інтерес науковців до цієї нагальної проблеми, зараз постає ще низка питань, зокрема щодо роботи з дітьми, які стали свідком (очевидцем) домашнього насильства. Зосередивши на цьому увагу, можемо констатувати, що існують проблеми, пов'язані з процесуальним оформленням

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 29.03.2023).

таких випадків, наслідком яких є закриття провадження у справі про адміністративне порушення та ненадання належної правової допомоги дитині через відсутність у неї офіційного статусу постраждалої особи.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів, пов'язаних з оформленням протоколу про адміністративне правопорушення за вчинення домашнього насильства, свідком (очевидцем) якого стала дитина. Для досягнення мети були виконані такі *завдання*: визначено різницю між формулюваннями «домашнє насильство, вчинене у присутності дитини» та «дитина є свідком (очевидцем) домашнього насильства»; проаналізовано положення нормативно-правових актів, спрямованих на захист дитини від проявів домашнього насильства; сформульовано пропозиції щодо вирішення проблемних питань, пов'язаних із притягненням до адміністративної відповідальності кривдника за вчинення домашнього насильства, свідком (очевидцем) якого стала дитина.

Наукова новизна дослідження

Встановлено, що під час ухвалення рішення щодо надання дитині, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства, офіційного статусу постраждалої особи під час розгляду складеного на кривдника протоколу про адміністративне правопорушення слід в обов'язковому порядку враховувати здатність дитини усвідомлювати зміст тих подій, що відбувались у її присутності. В іншому ж разі така дитина не може мати статусу постраждалої особи, а її присутність має бути взята до уваги як обтяжуюча обставина.

Виклад основного матеріалу

Порядок реагування на випадки домашнього насильства, де безпосереднім потерпілим є дитина, більш-менш визначений на законодавчому рівні. Проте на практиці існують питання, які потребують правової визначеності, зокрема в частині оформлення матеріалів справ про адміністративне правопорушення в разі, коли дитина є свідком (очевидцем) домашнього насильства.

Відсутність однозначної позиції законодавця створює складнощі в роботі поліцейського, перед яким постає питання, чи доцільно складати два окремі протоколи про адміністративне правопорушення щодо кривдника: перший – за вчинення домашнього насильства щодо дорослої особи, другий – за вчинення зазначеного діяння у присутності дитини, попри ігнорування присутності дитини під час такого діяння.

Роль посадової особи, яка склала протокол про адміністративне правопорушення, обмежується переданням на розгляд до суду протоколу

та підтверджуючих доказів. Після виконання цієї функції поліцейській не відіграє будь-якої ролі у провадженні, так само як і прокуратура. Інакше кажучи, під час провадження в суді немає «сторони обвинувачення» або «прокурора». Це означає, що в судовому засіданні немає нікого, хто б міг виступати в інтересах потерпілої особи та заперечити кривднику (який має фізичну та психологічну перевагу над постраждалими від домашнього насильства особами).

Прикро констатувати той факт, що мають місце справи, в яких дитина, попри те, що насильство було вчинено в її присутності, не визнається постраждалою особою і, як правило, суди обмежуються формулюваннями, які містять протоколи про адміністративне правопорушення, зокрема, що насильство вчинене у присутності дитини. За статистикою, діти – свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 25 % вироків і лише в 6 % справ їх визнали потерпілими [2].

Ще більше ситуація ускладнюється тим, що у випадках, коли поліцейський складає два окремі протоколи щодо кривдника (за вчинення домашнього насильства щодо дорослої особи й окремо за психологічне насильство щодо дитини), деякі судді закривають адміністративне провадження, мотивуючи тим, що це одна й та сама подія, а за одне й те саме правопорушення особу не можна двічі притягти до відповідальності. Для того щоб уникнути такої ситуації, поліцейські зазвичай під час визначення суті й обставин правопорушення у протоколі зазначають, що воно було вчинене «у присутності дитини». Проте аналіз судових рішень, починаючи з 2019 року, дає нам підстави стверджувати, що переважно дитину навіть не визнають потерпілою особою, навіть більше, надалі про неї і взагалі не згадують, у кращому випадку факт присутності дитини під час учинення домашнього насильства враховується як обтяжуюча обставина під час обрання покарання для кривдника. І в цьому, по суті, є логіка, оскільки між такими категоріями як «у присутності дитини» та «свідок (очевидець) домашнього насильства» є певна різниця.

Так, за тлумачним словником під терміном «присутність» слід розуміти: 1) чиєсь перебування в якому-небудь місці в певний час; 2) при наявності кого-небудь десь; при наявності певної кількості людей¹. Так само як свідок у справі про адміністративне правопорушення може бути викликана кожна особа, про яку існують дані, що їй відомі які-небудь обставини, що підлягають установленню у цій справі (ст. 272 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі –

¹ Присутність // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/prysutnistj> (дата звернення: 29.03.2023).

КУпАП)¹. При цьому доречно припустити, що статус свідка буде надано тій особі, яка здатна оцінити ситуацію, очевидцем якої вона стала, а також передати необхідну інформацію в той чи інший спосіб. Тому цілком логічним є те, що дитина може бути свідком (очевидцем) домашнього насильства і, як наслідок, вважатися постраждалою особою тільки тоді, коли вона буде не просто присутня, а буде здатна усвідомлювати та аналізувати обставини тих подій, свідком яких їй довелося стати.

Отже, з погляду законодавства вік (вікові особливості) дитини є тим чинником, який має впливати на прийняття рішення щодо надання їй статусу постраждалої від домашнього насильства особи (у випадках, коли дитина стала його свідком). З урахуванням вищевикладеного, на наше переконання, таке формулювання як «у присутності дитини» при складанні поліцейськими протоколу про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП є таким, що не дає підстав для позитивного вирішення питання щодо надання такій дитині статусу постраждалої особи.

Взагалі така дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких має забезпечуватися з урахуванням найкращих її інтересів, віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку. Проте якщо дитина не буде визнана постраждалою особою, то вона не зможе отримати передбачену законом допомогу. Зокрема, це стосується випадків, коли, наприклад, мати, яка постраждала від домашнього насильства, вже в суді просить закрити провадження у справі, мотивуючи це тим, що претензій до кривдника не має, а суд звільняє останнього від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю вчиненого правопорушення². При цьому права дитини, яка була присутня під час вчинення домашнього насильства щодо її матері, враховані не були. З огляду на зазначене постає питання, чи буде дитині від суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надана належна допомога, зокрема психологічна, соціальна та правова? Очевидно, що ні. У подальшому ігнорування такої проблеми впливатиме на розвиток дитини, яка буде сприймати домашнє насильство як норму поведінки або навпаки буде звинувачувати себе в тому, що відбулось.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 29.03.2023).

² Постанова Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 22.10.2019 : справа № 206/5564/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85089682> (дата звернення: 29.03.2023).

Для того щоб визначити, чи доцільно складати окремий протокол у справі про адміністративне правопорушення в разі, коли дитина стає свідком (очевидцем) домашнього насильства, пропонуємо звернутися до нормативно-правових актів, що регулюють питання протидії насильству щодо дітей.

Так, у ч. 1 ст. 19 Конвенції ООН про права дитини зазначено, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведіння та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину»¹.

У статті 26 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами (Стамбульської конвенції)² стверджується, що діти, які стали свідками домашнього насильства, є жертвами насильства. Вона передбачає психосоціальні консультації для дітей, які стали свідками будь-яких форм насильства або будь-якої форми насильства щодо їхньої вікової групи, та спрямована на інтереси дитини [3; 4, с. 27].

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в п. 2 ч. 1 ст. 1 окремо надане визначення «постраждалої дитини» як особи, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства³. Варто зауважити, що вищенаведене положення не визначає, постраждало від якої саме форми домашнього насильства є така дитина. Проте логічно дійти висновку, що це є психологічне насильство. Ця форма домашнього насильства потребує доведення наслідків, серед яких варто виокремити депресію, суїцидальну поведінку, побоювання за своє життя і третіх осіб. Такі діти в подальшому мають більший ризик стати жертвою домашнього насильства або кривдником [5, с. 103].

¹ Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 29.03.2023).

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : від 11.05.2011// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 29.03.2023).

³ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 29.03.2023).

Зрозуміло, що поліцейський без допомоги спеціаліста не може довести настання шкідливих для дитини наслідків, тому питання належної взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є надзвичайно актуальним. Насамперед це полягає в залученні для вивчення психологічного стану дитини, яка стала свідком (очевидцем) вчинення домашнього насильства, психолога та подальшого обов'язкового долучення до матеріалів справи про адміністративне правопорушення висновку спеціаліста про психологічний стан дитини. У будь-якому разі поліцейський про такий факт зобов'язаний протягом доби повідомити відповідну службу у справах дітей.

На наше переконання, ігнорування присутності дитини під час вчинення домашнього насильства є прямим проявом порушення її прав, гарантованих державою, Конвенцією ООН про права дитини, а також Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами. Тому задля забезпечення найкращих інтересів дитини, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства, необхідно забезпечити умови щодо офіційного надання такій дитині статусу постраждалої особи.

Такої мети можна досягти шляхом фіксації поліцейським в окремому протоколі про адміністративне правопорушення факту вчинення психологічного насильства щодо дитини, що сталося внаслідок її присутності під час вчинення дій фізичного та/або економічного насильства щодо члена її родини. Цьому повинно передувати окреме повідомлення поліцейського до чергової частини про таку подію з метою внесення відомостей до *журналу єдиного обліку* заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та подальше складанням поліцейським вмотивованого рапорту про встановлені порушення прав дитини та його реєстрація.

Висновки

На наше переконання, вчинення кривдником домашнього насильства у присутності дитини, яка усвідомлює, що відбувається, є окремим складом адміністративного правопорушення. Тому з метою уникнення неточностей було б доречно доповнити ст. 173-2 КУпАП частиною третьою і викласти її у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в присутності дитини, яка за своїм віком здатна усвідомлювати значення подій, споглядачем яких вона стала, тягнуть за собою накладення стягнення у вигляді громадських робіт на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб». У тому разі, коли дитина за своїми віковими особливостями не здатна усвідомлювати тих подій,

що з нею відбулись, слід обмежитись формулюванням «у присутності дитини», при цьому судом такі обставини мають бути враховані як обтяжуючі.

Наостанок хотілось би зазначити, що з огляду на практику розгляду судами адміністративних справ про вчинення домашнього насильства рішення про притягнення кривдників до відповідальності можуть бути різними залежно від конкретних обставин та особистого переконання судді. Проте головною метою поліцейського на стадії фіксації обставин правопорушення у пріоритеті мають стояти права дитини.

Список бібліографічних посилань: 1. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 237 с. 2. Шостак К. Окремі аспекти невизнання дитини, яка стала свідком домашнього насильства, постраждалою // ЮРФЕМ.ua : сайт. 24.12.2021. URL: <https://jurfem.com.ua/okremi-aspekty-problematyky-nevuznannya-dytnyu-yaka-stala-svidkom-domashnyogo-nasylstva-postrazhdaloyu/> (дата звернення: 29.03.2023). 3. Малиновська Т. М., Шорохова Д. М. Стан та профілактика домашнього насильства відносно дітей // Право та закон: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 квіт. 2021 р.). URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2218%3A0804202114&catid=280%3A5-042021&Itemid=345&lang=en (дата звернення: 29.03.2023). 4. Вілс Е., Калашник О. Протидія домашньому насильству : практ. посіб. для поліцейських // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (дата звернення: 29.03.2023). 5. Малиновська Т. М. До проблеми захисту дітей, що потерпіли від домашнього насильства. *Наше право*. 2021. № 1. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2021.1.16>.

Надійшла до редколегії 04.04.2023

Прийнята до опублікування 02.05.2023

Bakhaieva A. S., Korol O. V. Problematic aspects of defining a child as a victim of domestic violence

The article focuses on the issues of ensuring the rights of a child who has witnessed domestic violence. It has been noted that if police officers draw up procedural documents improperly, in particular, a protocol on an administrative offence, the child will not be granted the official status of a victim. It has been proved that there is a significant difference between such concepts as “domestic violence committed in the presence of a child” and “a child who witnessed (eyewitnessed) domestic violence”. It has been concluded that when drawing up a report on an administrative offence, a police officer must take into account the age characteristics of a child and his/her ability to fully realise and understand the events that have taken place.

It has been noted that due to the lack of proper legal regulation in domestic legislation of the procedure for documenting the facts of domestic violence witnessed by a child, there is a problem of closing administrative proceedings in courts due to the absence of an offence or due to insignificance. It has been noted that if a child who has witnessed domestic violence does not have the status of a victim, he or she cannot be fully provided with the assistance provided by law.

It has been pointed out that the presence of a child who was aware of this during the commission of domestic violence is its psychological form. It has been emphasised that this form of domestic violence requires proof of the consequences, so it is important to involve a psychologist for further mandatory attachment of a specialist's opinion on the child's psychological state to the administrative offence case file.

It has been substantiated that in order to ensure the best interests of a child who has witnessed domestic violence, a police officer should draw up two separate reports on administrative offences under Art. 173-2 of the Code of Administrative Offences: the first for committing domestic violence against an adult, and the second for committing the said act in the presence of a child (provided that the latter was aware of this fact). At the same time, the police officer must notify the police station of such an event in order to enter information into the register of unified statements and reports of criminal offences and other events.

Key words: domestic violence, child victim, child rights, witness of domestic violence, ensuring the best interests of children.

